

## КОМПЕТЕНЦИЯВИЙ ЁНДАШУВ АСОСИДА ОИЛАДА ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРНИ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ

Нарзикулова Дилноза Хошимжоновна

Навоий давлат педагогика институти доценти, педагогика фанлари доктори (DSc)

*Аннотация:* Мазкур мақолада компетенциявий ёндашув асосида оилада ижтимоий муносабатларни барқарорлигини таъминлашнинг замонавий таълим-тарбияси ёритиб берилган. Оилада ҳар томонлама ривожланган шахс тарбиясида ота-онанинг тарбияда компетентлик даражаси муҳимлиги, оилада оила аъзоларида таянч маънавий компетенцияларни ривожлантириши ҳаётда низоларсиз яшаши, низоларга конструктив муносабатда бўлиши таъминлайди. Компетенцияли ёндашув- бу талаб оилада ота-оналар педагоглар фаолиятига ҳам бевосита дахлдордир. Бугунги кунда замонавий шароитда оилада ижтимоий муносабатларнинг барқарорлаштиришнинг асосий йўналиши оилада тарбия жараёнини самарали ташкил этишидир.

*Калит сўзи:* компетенция, компетенциявий ёндашув, конфликтологик компетенция, оилада конфликтологик маданият, когнитив компетенция компаративистик қадриятларга доир компетенция.

## ОБЕСПЕЧЕНИЕ УСТОЙЧИВОСТИ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОГО ПОДХОДА

Нарзикулова Дилноза Хошимжоновна

Доцент Навоийского государственного педагогического института, доктор педагогических наук (DSc)

*Аннотация:* В данной статье описывается современное воспитание и обучение обеспечению стабильности социальных отношений в семье на основе компетентного подхода. Важность уровня компетентности родителей в воспитании всесторонне развитой личности в семье, развитие базовых духовных компетенций у членов семьи обеспечивает бесконфликтную жизнь и конструктивное отношение к конфликтам. Компетентный подход - это требование напрямую связано с деятельностью родителей и педагогов в семье. Сегодня в современных условиях основным направлением стабилизации социальных отношений в семье является эффективная организация процесса семейного воспитания.

*Ключевые слова:* компетентность, компетентный подход, конфликтологическая компетентность, конфликтологическая культура в семье, когнитивная компетентность, компетентность по компаративистским ценностям.

## ENSURING THE STABILITY OF SOCIAL RELATIONS IN THE FAMILY ON THE BASIS OF A COMPETENT APPROACH

Narzikulova Dilnoza Hoshimzhonovna

Associate Professor of Navoi State Pedagogical Institute, Doctor of Pedagogical Sciences (DSc)

*Abstract:* This article describes modern education and training to ensure the stability of social relations in the family based on a competency-based approach. The importance of the level of competence of parents in raising a comprehensively developed personality in the family, the development of basic spiritual competencies among family members ensures a conflict-free life and a constructive attitude towards conflicts. Competence-based approach - this requirement is directly related to the activities of parents and teachers in the family. Today, in modern conditions, the main direction of stabilizing social relations in the family is the effective organization of the process of family education.

*Keywords:* competence, competence-based approach, conflictological competence, conflictological culture in the family, cognitive competence, competence according to comparative values.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев “Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби» мавзусидаги анжуманда сўзлаган нутқида таъкидлайдики: «... ўзини жамиятимиз, ёшларимиз маънавияти, ғоявий-мафкуравий тарбияси учун масъул деб билган инсонлар – бу маҳалла ёки диний ташкилотлар бўладими, ҳуқуқ-тартибот идоралари ходимлари ёки катта таъсир кучига эга ижодкор зиёлилар бўладими – уларнинг барчаси айниқса фаол бўлишлари лозим».

Оилада ижтимоий муносабатларни барқарорлигини таъминлаш замонавий таълим-тарби-

янинг асосий мақсади бўлиб, жамият ва давлат учун ҳар томонлама ривожланган, жамиятга, меҳнат фаолиятига ижтимоий мослашувчан, ўз миллий қадриятларга эга бўлган шахсни тайёрлашдан иборат. Демак, оилада ҳар томонлама ривожланган шахс тарбиясида ота-онанинг тарбияда компетентлик даражаси муҳим аҳамиятга эга. Педагогика фанида психологик-педагогик компетентлик тушунчаси педагогнинг таълим-тарбия жараёнида энг юқори даражада натижага эришиши, юқори касбий салоҳият, шунингдек, мулоқотчанлик ва ижобий фазилатларга эга бўлиш деган хулосага келинади.

Педагогик-психологик адабиётларда “компетенция” тушунчаси нисбатан яқиндан бошлаб кенг қўлланила бошланди. 1960 йилларнинг охири ва 1970 йилларнинг бошларида Фарбда, 1990 йилларнинг ўрталарига келиб замонавий таълимда компетенцияли ёндашув йўналиши кириб келди.

Ҳозирча «компетенцияли ёндашув» тушунчасини очиб берувчи ягона таъриф йўқ. Бу масала юзасидан кўп сонли олимлар турлича тахминларни илгари сурмоқдалар. Биз шундай тахминларнинг бир нечасини кўриб чиқамиз. Оила, оилавий ва эр-хотин муносабатлари фалсафа, психология, педагогика, социология, демография ва бошқа куплаб фанларнинг ўрганиш объекти бўлиб келмоқда.

Психологик нуқтаи назардан ёндашганда эса компетентликни мутахассиснинг билимлилик, касбига мос бўлиш, малакаси, бой тажрибага эга бўлиш, жавобгарликни, педагогик фаолиятга сингдириб бориш, ўз соҳасининг устаси бўлиш ва унинг сирларини чуқур билиш билан боғлиқ эканлиги ҳақида фикрлар мавжуд.

В.С.Мерлин нуқтаи назарида компетентлик бу – йўналтирилган, удалай оладиган мотивациядир, деб ифодаланса, А.А. Леонтев фикрича, компетентлик муносабати илғор педагогик жараён ҳисобланади.

Компетенцияли ёндашув. Инсон фаолиятида ҳар томонлама компетентликни шакллантириш ҳозирги замон жамияти ва таълим- тарбиянинг асосий шарти бўлиб ҳисобланади. Бу талаб оилада ота-оналар педагоглар фаолиятига ҳам бевосита дахлдордир. Бугунги кунда замонавий шароитда оилада ижтимоий муносабатларнинг барқарорлаштиришнинг асосий йўналиши оилада тарбия жараёнини самарали ташкил этиш. Оилада ҳаётни, муомилла маданиятнинг, маънавий-ахлоқий тарбияни, оилавий можароларни низоларсиз баргараф этиш, ёш оилаларнинг бўш вақтларини фойдали ташкил этиш, касбий фаолиятни яхлит тизимли кўра олиш, оилавий муаммоларни ҳал эта олиш тажрибасини шакллантиришдан иборатдир. Оилада оила аъзоларида таянч маънавий компетенцияларни ривожлантириш ҳаётда низоларсиз яшаш, низоларга конструктив муносабатда бўлишни таъминлайди. Оила аъзоларида таянч маънавий компетенция кўйидагилар:

Оилада ўзини ўзи ривожлантириш компетенцияси – доимий равишда ўз-ўзини жисмоний, маънавий, руҳий, интеллектуал ва креатив ривожлантириш, камолотга интилиш, ҳаёт давомида мустақил ўқиб-ўрганиш, когнитивлик кўникмаларини ва ҳаётий тажрибани мустақил равишда мунтазам ошириб бориш, ўз хатти-ҳаракатини муқобил баҳолаш ва мустақил қарор қабул қила олиш кўникмаларини эгаллашни назарда тутати.

Оилада конфликтологик компетенция – оила аъзоларнинг конфликтология ҳақида билим, кўникма ва малакаларини ошириш, низоли вазиятларни ижобий ҳал этишга хизмат қилади.

Оилада конфликтологик маданият – оилада конфликтологик маданиятни ривожлантириш, яъни коммуникатив қобилиятлар, ижобий муносабат, эмпатия, низоларни конструктив ҳал этиш, вазиятни таҳлил этиш қобилияти низоларни объектив, ҳаққоний ва ижодий асосда бошқаришга доир когнитив қобилиятлар билан уйғунликни ифода этади.

Оилада миллий ва умуммаданий компетенция – оилага ватанга садоқатли, инсонларга меҳр-оқибатли ҳамда умуминсоний ва миллий қадриятларга эътиқодли бўлиш, бадий ва санъат асарларини тушуниш, ораста кийиниш, маданий қондаларга ва соғлом турмуш тарзига амал қилиш лаёқатларини шакллантиришни назарда тутати.

Оилада ижтимоий компетенция – ташқи ҳамда ички муҳитда ижтимоий муносабатларда фаоллик кўрсатиш кўникма, малакаларига эгалик, фаолиятда субъектлар билан мулоқотга кириша олиш.

Оилада коммуникатив компетенция – мулоқот маданият, тинглаш маданияти, эмпатия, сўз ва амал бирлиги мезонларини томонларнинг ихтиёрий келишувига кириша олиши;

Оилада ижтимоий-ахборот компетенцияси – оилада ахборот технологияларининг ўз-

лаштирилганлиги ва ОАВ(оммавий ахаборот воситалари)да тарқатилаётган ахборотга нисбатан танқидий муносабат билдириши, интернет тармоғидан оқилона, ижобий фойдаланиш таъминлайди.

Оилада когнитив компетенция – оила аъзоларнинг билим даражасини доимий юксалтириш, ўз шахсий салоҳиятини долзарблаштириш ва рўёбга чиқариш эҳтиёжи, янги билим ва кўникмаларни мустақил ўзлаштира олиш қобилияти, ўзини ривожлантириш қобилияти;

Оилада махсус компетенция – оила аъзоларнинг махсус ўз вазифаларинисидқидилданмустақил бажара олиши, оилада вазифаларни ташкил этишда, ҳар бир вазифани оила аъзоларнинг шахсий хусусиятларига, шароитига, лаёқатига соғлиғига қараб тақсимланишўини таъминлаш. [74;10-15'б].

Оила компаративистик қадриятларга доир компетенциялар – компаративистика (от лат. *comparativus*) таққослаш деган маънони билдиради. Оила аъзоларнингумумий дунёқараши, ҳаётий тажрибаларидан келиб чиқиб мақсадларни тўғри шакллантириш, масаланоилада низоларнинг бартараф этишда, онгли қарорлар қабул қилишда,ўтган замон турмуш тарзи билан ҳозирги ҳаётни шароитларни таққослашни ҳар бир оила аъзоларнинг онгига синдириб боришни таъминлаш.

Оилада шахсий компетенция – оила аъзоларнинг шахсий қобилиятлари, истеъдод, лаёқати, меҳнат фаолияти, сеvimли машғулот билан банд бўлишини таъминлаш.

Америкалик олим Ж. Равен шахсни компетентлиликнинг 30 дан ортиқ турини таъкидлаб ўтади. Улар жумласига қуйидагилар киради:

аниқ мақсадга эришиш учун устувор йўналишни идрок қилиш қобилияти;

ўз фаолиятини назорат қилиш;

фаолият жараёнига ҳиссиётларни йўналтириш;

мустақил таълимга тайёр туриш;

қайта алоқадан фойдаланиш;

ўзига ишонч;

шахсий назорат;

ишга киришиб кета олиш;

иложсизлик ҳиссининг бегоналиги;

келажакни яхши тасаввур этиш;

мавҳумлаштиришга мойиллик;

мақсадга эришишга боғлиқ муаммоларга диққатни қаратиш;

мустақил тафаккур;

оригиналлик;

танқидий тафаккур;

мураккаб масалаларни еча билиш қобилияти;

баҳсли масалаларни ечишга тайёрлик;

таваккал қилиш;

жамиятнинг инновацияларни яхши қарши олишига бўлган ишончнинг мавжудлиги;

натижанинг ижобийлиги ва икки томонлама фойдали еканлигини мақсад

қатъиятли(саботли) бўлиш;

ишончли;

ўзини мақсадга мувофиқ тутиш қоидаларига буйсуниш;

қарор қабул қилиш қобилияти;

жавобгарлик ҳисси;

мақсадни кўзлаб ҳамкорликда ишлай билиш қобилияти;

мақсадга эришиш йўлида бошқаларни ҳам ишга ундай олиш қобилияти;

ўзгаларни тинглай билиш ва уларнинг фикрларини ҳам инобатга олиш қобилияти;

ҳамкорларининг имкониятларига субъектив баҳо беришга уриниш;

бошқаларнинг мустақил қарор чиқаришларига йўл бериш;

ўзаро нифоқларни ҳал қилиш ва ихтилофларни мўтадиллаштириш;

бировнинг қўл остида фаолият юритаётган пайтда самарали ишлаш қобилияти;

турли услубдаги яшаш тарзига нисбатан бағрикенглик;

ташкилий ва жамоавий режалаштиришга тайёрлик.

Компетенциявий ёндашув асосида оилада ижтимоий муносабатларни барқарорлигини таъминлашда оиладаги тарбия жараёнига татбиқ қилиш, оилавий ҳаётга тайёрлашнинг муҳим таркибий қисми бўлиб, назарий ҳамда амалий билимларни биргаликда қўллай олиш қобилиятини ўз ичига олган ёшларга тарбия беришнинг яхлит тизимидир. Оила, унинг шаклланиши

ва таназтулга юз тутиши каби муносабат нафакат унинг социал институт сифатила кишилар турмуш тарзини белгилаб бериши, балки авлоднинг баркамоллиги, миллат ва давлат соғломлиги, шунингдек, доимий ўсиб боровчи социал буюртмадан келиб шакллангандир. Зеро, оила барқарорлигига тахдидларнинг ўсишини барча тадқиқотчилар эътироф этганлар.

Тадқиқотда компетенциявий ёндашув асосида оилада ижтимоий муносабатларни барқарорлигини таъминлашнинг асосий мезонларини акс эттирдик. Улар:

миллий ва умуминсоний қадриятлар;

ахлоқий маданиятнинг уйғунлиги;

шахснинг энг юксак фазилатлари (камтарлик, мардлик, меҳрибонлик, интизомлилик, тежамкорлик, истеъдодлилик, мулойимлик, сахийлик, саховатлилик, тўғрилиқ, ҳаёлилик, ҳимматлилик, вафодорлик, латофатлилик ахлоқий маданиятнинг муҳим элементларидир) ;

муомала одобини сақлаш;

муқаддас урф-одатларни эъзозлаш;

ота-оналарнинг шахсий хулқи ва намунаси фарзандлар тарбиясининг тўлақонли шаклланишига;

оилавий муносабатлар қариндошлик алоқаларини мустаҳкамлаш буларни қўйидаги чизмага кўришимиз мумкин.

Хулоса қилганда компетенциявий ёндашув асосида оилада барқарорликни таъминлаш оилаларда ёшларни таянч компетенцияларини ривожлантириш, маънавий ахлоқий сифатларни таркиб топтиришнинг зарурий таркибий қисми ҳисобланади.

Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб ҳалқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.

Абдувоҳидов А. Оилада ота-она ва фарзандлар ўртасидаги муносабатлар // Ўзбек оиласини иқтисодий ва ижтимоий-психологик муаммолари. – Т.: 2000. – 26-27 б.

Давронова Д.С. “Оилада вояга етмаган болаларнинг ижтимоий онгини тарбиялаш тизимини ривожлантириш” мавзусидаги Автореф. ... пед. фан. док. – Т., 2018. – 200 б.

Жабборов И.М. Ўзбек халқи этнографияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1994. 320 б.

5. Исмаилова З.К, Бабаева М. «Развитие конфликтологической компетентности лидеров в разрешении конфликтных ситуаций» Издательство «Re-Health», Ташкентский государственный аграрный университет eISSN: 2181-0761. Т.: 2020. – 185-188 б.

6. Нарзикулова Д.Х, Оилада ижтимоий низоларни бартараф этишинг педагогик механизмларини такомиллаштириш. ” мавзусидаги Дисс. ... пед. фан. док. – Т., 2022. – 310 б.

7. Нарзикулова Д.Х. Монография: Педагогик конфликтология; ривожланиш тенденциялари «Илмий ахборотнома-пресс» нашриёти. – Тошкент 2016. 220б